

A JOKER MOSZKVAI FOGADTATÁSA

*Részlet Dobó Andor Kalandozásaim az óriások között
(Budapest, 2002-2007) című könyvéből.*

1989 tavaszán *Kondor Katalin*, a Rádió későbbi elnöke, a HÉT számára riportot készített velem a JOKER-ről, melyet az MTV a szokásos vasárnapi főműsor időben sugárzott. Másnap a Szovjetunió Nagykövetségéről megkerestek és meghívtak egy beszélgetésre, ahol a nagykövet első helyettese fogadott. A beszélgetés a JOKER körül folyt, s arra kért ismertessem meg két munkatársával a program sajátos tulajdonságait és alkalmazási, alkalmazhatósági területét. Egyikük, *Viktor Zajcev* a tudományos és műszaki ügyek tanácsosa volt, a másik *Szergej Zsuravljev* előadó, aki értett magyarul is.

Ezt követően számos alkalommal Zajcev és Zsuravljev órákat töltött a PRODINFORM-ban, amely helyileg a Szovjetunió Nagykövetsége közelében volt. Kérésükre részletesen ismertettem a JOKER funkcióit, alkalmazási sokrétűségét, döntésnél mutakozó előnyeit, hasznát és szerepét. Leültek a számítógép mellé, tanulmányozták a rendszert működő állapotban, demonstráló feladatot futtatva rajta.

A látottak, tapasztaltak nagy hatással voltak rájuk, s ettől kezdve, ha olyan delegáció jött a SZU-ból Budapestre, amelyről úgy vélték, hogy a JOKER-ről tudnia kell, azt hozzám irányították. Ilyképpen számos szovjet kormánytisztviselővel, intézetvezetővel találkoztam. Közülük azok, akik maguk is foglalkoztak szakértői rendszer kifejlesztésével, meghívtak Moszkvába a JOKER bemutatására, ismertetésére. Voltak, akik mintafeladatokat küldtek futtatás céljából, hogy lássák milyen eltérés van a saját rendszerük és a JOKER-rel kapott eredmények között. Kivétel nélkül mindig a JOKER –rel kapott eredményeket találták jobbnak, s a fejlesztés során ezt szerették volna ők is elérni. Számukra a JOKER etalon volt, melynek működési elve, matematikája roppant kíváncsivá tette őket.

1990-ben Simon Pál nyugdíjba vonult. A minisztérium felkért pályázzam meg a helyét. Mivel előbbre valónak tekintetem a tudományos alkotói munkát, ezt nem tettem meg. A vállalat miután vezető nélkül maradt, a minisztérium humánpolitikai osztályának lépnie kellett. Ezért az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium minisztere, *Bod Péter Ákos* 1990. július 1-ével, félévre megbízott a *PRODINFORM Műszaki Tanácsadó Vállalat* igazgatói teendőinek az ellátásával.

Akkor a már 40 éve fennálló vállalat alapvetően műszaki információk szolgáltatásával, tájékoztatók, tömörítvények, műszaki szaklapok kiadásával, informatikai tevékenységgel és

szaktanácsadással foglalkozott. Közben az igazgatói állásra pályázatot hirdettek, melyet a minisztérium munkatársa, *Fábián Tibor* nyert el, s az állást 1991. január 1-jével kellett betöltenie. (Ennek oka volt az is, hogy hazánk érdekelve volt a Tengiz környéki olajmezők feltárásában és kiaknázásában, s miután ennek *Fábián Tibor* miniszteri biztosja volt, a munkát át kellett adnia.) Számomra a piac beszűkülése miatt nagy gonddal, nehézséggel járt a vállalat csődtől való megmentése, amit úgy sikerült elérni, hogy magam is a minőségügy területén tetemes kutatói, fejlesztői munkát vállaltam, amit a minisztérium műszaki-fejlesztési alapjából támogatott.

1990 őszén a Szovjetunió Nagykövetsége kezdeményezett és készített elő egy Moszkvai látogatást, ahol meghívott szakemberek előtt kellett a JOKER-nek „vizsgáznia”.

Ezen az úton négyen vettünk részt. A minisztérium részéről *Fábián Tibor*. A PRODINFORM-tól rajtam kívül *Fésüs Péter* fiatal programtervező matematikus, valamint a bolgár anyanyelvű tolmács, akit magunk között csak *Bolgár Gyuri*-nak hívtunk, mivel Bulgáriában mindig ő volt a tolmácsunk.

Az előadáshoz Péter sokféle mintafeladatot állított össze. Mint kiderült magával hozott egy olyant is, amelyben elfogó vadászgépeket hasonlított össze és rangsorolt harcászati tulajdonságaik, valamint műszaki adataik alapján. Ennek a feladatnak az volt az érdekessége, hogy az adatoknak mindössze 62%-a állt rendelkezésre, a hiányzókat – a többi ismerete alapján – a program „pótolta”, és így is elfogadható rangsort adott. Az összehasonlítást biztosító adatbázisban szerepelt a gépek gyártási ideje is, már amelyik ismert volt. Az előadásra a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közgazdaság-Matematikai Intézetében került sor. Az elméleti háttérrel vázolt előadásom 3 órán át tartott. Az IBM-re adaptált gépi program mintafeladatokon való bemutatását Péter 2 órán át végezte. A hallgatóság összetételét nem ismertük. Az előadást – miként a vendéglátást, fogadást is – a Szovjet Társadalmi Szakértői Bizottság és a 90 vállalatot tömörítő EKOPROM állami konzorcium szervezte, akiknek vezetői 1990 júliusában a Duna-medence környezetvédelme, valamint a környező országok összefogásán alapuló vállalat alapítás tárgyában *Antall József* miniszterelnökkel is tárgyaltak. Moszkvában tartózkodásunkkor az előbbit *E. J. Tyitkov* külkereskedelmi igazgatóhelyettes, az utóbbit *A. N. Kleimenov* elnökhelyettes vezérigazgató képviselte.

Az előadás alatt az egyik résztvevő különösen aktívnak bizonyult. Gyakran tett fel kérdéseket, melyek meglepően szakszerűek voltak. Rákérdezett többek között arra, hogy a program egy általam ismertetett konkrét feladat extrém helyzetében hogyan működik, milyen eredményt fog adni. A válaszon előbb elcsodálkozott, majd gyanakvóan megjegyezte: ha ezt tényleg tudja, akkor ez egy nagyon jó rendszer. Amikor Péter befejezte a demonstratív futtatást az agilis úr megkért: nézzük meg az ismertetett konkrét feladaton keresztül, hogy valóban az általam jelzett eredményt fogjuk-e megkapni. Péter gépi úton elkezdte a feladatot visszakeresni, s eközben a képernyőn a már rajtalévő feladatok adattára is egy pillanatra megjelent. Egyszer csak „Állj”-t kiáltott mondván, hogy jó lesz ez is. A képernyőre nézve a látottakon egy kissé magam is meglepődtem, majd zavartan közöltem, hogy nem ez az a feladat, amire gondolt. Maradjunk csak ennél mondta ő nyugodtan. Mire én közöltem: itt elfogó vadászgépek adatai láthatók, s erről a feladatról eddig nem esett szó, így bizonyára számára a feladat extrém tulajdonságainak következményei nehezen lesznek követhetők. Erre

a teremben nagy nevetés tört ki, amit akkor ott azonnal nem értettem. Amikor Péter ezen a feladaton a futtatást elvégezte, a kérdező megdöbbenően fogadta, hogy a program valóban úgy viselkedett, ahogyan jeleztem. (Bulgáriában egy bemutatón a résztvevők szándékosan kivettek az adatbázisból néhány adatot, s amikor ezeket a program hiányzó adatként becsülte, többen felálltak és ösztönösen a gép mögé néztek, hogy nem történt-e kívülről valamilyen manipuláció.) A hallgatóság részéről mindezt hatalmas taps és őszinte elismerés követte.

Ezt követően az okosan, sokat és szakszerűen kérdező bemutatókozott: ő *Garri Gajkovics Azgaldov* professzor, s bejelentette, most pedig a tisztelt hallgatóság opponáló zsűrivé alakul át. Ez a váratlan fordulat némileg meglepett. A mellettem állók egyike megjegyezte: Azgaldov professzor a szovjet úrkutatási program minőségbiztosításának a felelőse és nagyon érti a dolgát. Így már érthető lett előttem a hallgatóság kifakadó nevetése.

A termet az új körülményeknek megfelelően gyorsan átrendezték, s az asztalt Azgaldov professzor elnökletével néhányan körülülték. (Állítólag közöttük volt a Moszkvai Pártbizottság első titkárának helyettese is és más magas beosztású személyiség, akinek valamiért nem mutattak be.) Az elnök a meghívottak számára eligazítóan összefoglalta, majd méltatta azt, amit hallott és látott. Elismerően elmondta, hogy elméletileg három évvel, programozás technikailag két évvel előttük járunk. A JOKER valóban tudja mindazt, ami legmagasabb szinten elvárható tőle. Kifakadt azon szovjet szervek ellen, akiknek lemaradásukat tulajdonította. Hozzám fordulva megkérdezte ki tud még-e kutatási eredményekről, a munkáról. Erre én tömören közöltem: az USA elnöke *Reagan*, a *Világbank*, továbbá a *Westinhouse*; és akkor igazat mondtam!

Közöltem még, hogy a modellben adatként szerepeltettük az elfogó vadászgépek gyártásba vételének idejét is. Mi a MIG-29-re nézve ilyen adatot nem találtunk. A JOKER becsülte az évszámot, s kértem mondja meg mennyire jó ez. Feltehetően ez akkor még mindig ipari, katonai titoknak számított, így mellőzte a válaszadást. Ugyanakkor még dühösebb kifakadásba kezdett. A jelenlévők egyikétől szenvedélyesen számon kérte, hogy mit csinálnak az elvtársak Budapesten, ha erről neki itt kell először hallani. Nekem gratulált a matematikai teljesítményhez, s ahhoz a gondolatmenethez, amivel a problémát kezeltem, s dedikálva átnyújtotta „*Elmélet és gyakorlat az áruk minőségének értékelésénél*” című könyvét, melyben a problémákat a kvalimetria alapjaira támaszkodva vizsgálta. A meghívottak és a vendéglátók nagy meglepéssel fogadták az előadáson hallottakat.

Este a fogadáson közölték, hogy jó visszhangja volt a JOKER-bemutatásnak. Szándékukban áll, mint univerzális szakértői rendszert a Szovjetunióban bevezetni és széles területen alkalmazni. E célból nekem Moszkvában és más nagyobb városokban a szakembereket tanfolyamokon felhasználói specialistákká kellene kiképezni. Ennek részleteit meg kellene beszélni. Erre jó alkalom lenne, ha Fábrián Tiborral elfogadnánk egy 10 napra tervezett Kazányba tartó hajóutat, amelyben a résztvevők szimpózium keretében vitatják meg a változások miatt előálló feladatokat, tennivalókat. Mint a delegáció vezetője közöltem, hogy a megtisztelő meghívást köszönettel elfogadjuk, de visszafelé már nem tudunk a lassan közlekedő hajóval jönni, mert engem várnak otthon a tennivalók. Megígérték, Kazányból repülővel vagy vonattal Moszkvába visszahoznak.

Másnap, vasárnap délelőtt Kleimenov és Tyitkov elvittek bennünket a Moszkvától 70 kilométerre fekvő *Zagorszk*-ba. Itt megcsodálhattuk az ősi orosz építészet gyöngyszemeit. A

14. század negyvenes éveiben alapított *Trojice-Szergijev-kolostorban* a 15-18. század építészetének alkotásait láthattuk együtt. Közöttük a legrégebb az 1423-ban épült egytoronyú *Trojickij-székesegyház* volt, amelynek hatalmas ikonosztáza *Rubljev* több remek ikonját is őrzi.

Az idegenvezető hölgy már várta érkezésünket. Alaposan felkészülve, lelkesen kalauzolt bennünket. Gondosan terelte a társaságot arra a pontra, ahonnan szerinte a legjobban lehet élvezni a 11 órakor megszólaló harangjátékokat. Ez a 16. század második felében épült ötkupolás *Uszpenszkij-székesegyház* közelében volt. Ebben van eltemetve *Borisz Godunov* feleségével, fiával és lányával együtt. (Koporsóikat a templombelső észak-nyugati sarkába falazták be.)

A történelemből tudjuk, hogy *IV. Iván* halála után a gyengeelméjű fia nem tudta irányítani az országot, így a trón a cár sógorához, *Borisz Godunov*-hoz került. (I. Fjodor cárral kihalt a 10. század óta uralkodó *Rurik-dinasztia*.) *Borisz* cár (1598-1605) folytatta *IV. „Rettegett” Iván* politikáját, de a gazdaság fokozódó romlása miatt egyre nagyobb akadályokba, nehézségekbe ütközött. A parasztfelkelések, valamint az erősödő nemesek meggyengítették a hatalmát. (A lengyelek igyekeztek is ezt kihasználni, főleg azután, hogy *I. Ál-Dmitrij* hatalomra kerülése belső anarchiához vezetett.) A tartósan jelentkező gondok megoldására 1613-ban összeült az országgyűlés, ahol *Michail Romanovot* (1613-1645) választották cárrá, akinek az utódai egészen 1917-ig uralkodtak.

Muszorgszkij (1839-81) a Puskin-dráma alapján, monumentális népi zenedrámában örökítette meg *Borisz Godunov* tragédiáját.

Este még a hajón együtt vacsoráztunk. Péter és Gyuri másnap visszautaztak Budapestre, mi pedig a vacsora után a Moszkva-csatornán elindultunk felfelé, hogy *Dubna* térségében, elérve a *Volgát* azon lehajózzunk *Kazányig*.

Feledhetetlen és csodálatos élmény volt Oroszország sokszor megénekelte, világszerte ismert „*Volga anyácska*” szimbólumával találkozni, melyet *Saljapin* „hömpölygő” basszusával, a hajóvontatók dala, az „*Ej uhnyem*” is közvetítette a világnak. Számomra ez akkor ott a folyó ősi erejét és hangulatát adta vissza. Európa legnagyobb folyóján haladva gyönyörködhattünk a festői tájban, melyet ma hatalmas víztározók és nagy erőművek lépcsői tagolnak.

Hamarosan kiderült az úton nem a hajóskapitány, hanem – a szervezés élén álló – „hajófőnök” az úr. Ő döntötte el, mikor hol kötünk ki és mennyi ideig maradunk. Az ő intézkedéseinek kellett alávetni magunkat. Az út drága volt, 3500 dollár/fő, s ezt esetünkben a vendéglátók fedezték. Hajón a beszélgetéseket hol félve, hol bizakodva a peresztrojka és a glasznosztj szelleme járta át. Étkezéskor a diszkrétén kijelölt helyet kellett elfoglalnunk. A mi asztaltársunk egyike *E. Tyitkov* volt, akit még Budapesten, a Szovjetunió Nagykövetségén keresztül ismertem meg. *Tyitkov* tanácsadóként vett részt olyan tárgyalásokon, ahol a szovjet hadsereg kivonulását készítették elő.

Némileg meglepett, amikor *Tyitkov* az egyik ebédnél elmondta, hogy ő még abból az időből ismeri munkásságomat, amikor a HTI-ben dolgoztam. Ő volt egy időben magas katonai rangban (talán altábornagyként?) a szovjet kormány részéről a Magyar Néphadsereg katonai fegyverzete fejlesztésének, műszaki, technikai színvonalának biztosításának felelőse, felügyelője. Ilyen minőségben találkozott tevékenységemmel, melyről a szovjet tanácsadók referáltak neki.

(Korábban kiderült egy hazánkban járt izraeli delegáció is tudott ebbéli tevékenységemről.) – Az úton megkértek, hogy – mivel a hajón sok szakértő is akad – a JOKER-ről, mint „szakértői rendszerről” tartsak egy tájékoztató előadást. Ezt a hallgatóság nagy érdeklődéssel követte és elismeréssel fogadta.

Éjszaka értünk *Uglics* városához, mely Borisz Godunov tragédiájának, Dmitrij cárevics meggyilkolásának színhelye volt. A Volga mentén *Jaroslavl* volt az első hely, ahol kikötöttünk. Ezt a szájhagyomány szerint *Bölcs Jarosláv* kijevi nagyfejedelem alapította. Itt ellátogattunk a 12. században alapított *Megváltó-monostorba*, amely a 13. századtól a Felső-Volga-vidék legjelentősebb vallási központja volt. Védőfalain belül áll Jarosláv legrégibb fennmaradt műemléke a Megváltó-székesegyház, s a monostor hajdani díszkapuja a „*Szent Kapu*”, valamint a harangtorony.

A monostor művészettörténeti rezervátum, mely gazdag múzeumnak ad otthont. Gyűjteménye több mint 200 000 tárgyat számlál. Népművészeti alkotásoknak, kéziratoknak, és könyvritkaságoknak ad helyet. Képtárában *Brjullov*, *Venyecianov*, *Repin*, *Levitan* munkái láthatók. A következő állomás *Kosztroma*, mely a 17. század végére Oroszországban a harmadik legnagyobb város volt Moszkva és Jaroslavl után. Jelentős erőddel rendelkezett és fontos kereskedelmi, valamint kulturális központ vált belőle.

Kosztromában – melynek közelében ma a Gorkiji-víztározó húzódik – megtekintettük az *Ipatyevszkij-monostort*. Ennek Székesegyházában van a Godunov-dinasztia többi tagja eltemetve. Felkerestük azt a múzeumnak berendezett házat is, ahol II. Miklós cár gyermekei nyaranta gyakran megfordultak. Felesége *Alexandra Fjodorova* (*Alix* hessen-darmstatti hercegnő, Viktória angol királynő unokája), aki férjénél műveltebb, erős akaratú és uralomvágyó asszony volt, öt gyermeknek adott életet. Közöttük négy lány (*Olga*, *Tatyjana*, *Mária* és *Anasztázia*) és egy fiú (*Alexis*) volt, akinek trónörökös révén titkolni kellett vérzékenységét.

Fájdalmas és lehangoló volt hallgatni az idegenvezető visszafogott tájékoztatását, látni a sok kegytárgyat, az ágyat, melyben a cárevics aludt, a két nagyobbik lány írásait, rajzait, akvarelljeit. Akaratlanul is felrémlent bennem az a vandál barbarizmus, ahogyan a Szentpétervártól (Leningrád) 25 kilométerre délre fekvő *Carszkoje-Szeló-i Sándor palotából* az urali *Jekatyerinburgba* (Szverdlovszk) menekült cári családdal a bolsevikok 1918-ban végeztek. A rettenetes öldöklést – miután a családot Anglia nem merte befogadni, a bolsevikok pedig potenciális veszélyforrást láttak benne – 1918. július 17-én éjszaka az *Ipatyev-ház* alagsorában hajtották végre. Velük együtt gyilkolták meg a család orvosát (*Botkin*), a szakácsot, az inast és a komornát; összesen 11 embert. Ekkor *Olga* 21, *Tatyjana* 19, *Mária* 18, *Anasztázia* 16, *Alexis* 14 éves volt. Holttestüket benzinnel lelocsolták, majd elégették, a hamvaikat szétszórták. A 90-es évek elején a szörnyű tett színhelyéül szolgáló egykori *Ipatyev-ház*at *Jelcin* elnök leromboltatta, s helyén emléktemplomot emeltek. (A város környékén ez idő tájt egy bányában elszenesedett emberi maradványokra bukkantak, amiről többen azt állították, hogy azok II. Miklóstól, feleségétől és gyermekeitől származnak. Bár az eredetüket az amerikai és angol tudósok nem tudták egyértelműen azonosítani, 1998-ban ezeket a földi maradványokat a szentpétervári Péter-Pál erőd székesegyházában – ahol 300 évre visszamenően a Romanovok porai nyugszanak –, hazai és külföldi méltóságok részvételével állami gyászpompával örök nyugalomra helyezték. A bizonytalanság miatt az orosz ortodox egyház nem volt hajlandó

úgy temetni őket, mint a vértanúhalál okán szentté avatott cári családot. 2004 végén a moszkvai patriarchátus egyházi külkapcsolati bizottsága közleményben tudatta, hogy japán tudósok az egyház kétségeit igazolták. A *Nagai* professzor vezette japán tudóscsoport DNS-minta alapján teljes biztonsággal megállapította, hogy a Péter-Pál Székesegyház kriptájában nem II. Miklóst és családtagjait temették el.)

A múltba révedtem akkor is, amikor Kosztrománál *Ivan Szuszanyin* erdeje mellett haladtunk el, ott, ahol a paraszthős csapdába vezette a hódító lengyel sereget. Ezt a hazafias hőstettet *Glinka* (1804-57) *Ivan Szuszanyin* című operája dolgozta fel, énekelte meg.

Nagy élményben volt részünk, amikor kikötöttünk Plesz-ben. Itt ellátogattunk abba a kikötőhöz igen közel eső, közvetlenül a folyó partján álló házba, ahová visszavonultan a századvég legnagyobb orosz természetfestője, *I. I. Levitan* (1860-1900) élt és alkotott. Az eredeti és a képeken látható táj – mely a múzeummal alakított házban volt látható – csak annyiban változott, hogy a Volga szép, tiszta kék színe szürke és piszkos, a fák törzse pedig vastagabb lett, úgy, hogy közben minden maradt a helyén. Lenyűgöző, egyben döbbenetes is volt tapasztalni azt, hogy ugyanott állok és ugyanazt látom, mint amelyet Levitan látott 100 évvel ezelőtt. – Szinte megállt az idő, s vele együtt egy pillanatra a lélegzetem is. Nem akartam hinni a szememnek, azért felmentem a dombra, a fák közé, melyeket lentől láttam és kezemmel megérintettem, majd megsimogattam őket, hogy megtapasztaljam valóban objektív tárgyake.

Azt hiszem, amit akkor és ott éreztem szavakkal nem lehet visszaadni. A múlt egyszersmind jelenné vált, és ezt nehezen tudtam elhinni. A bennem keletkezett érzéseket bizonyára Saljapin hangja, *Glinka* és *Muszorgszkij* zenéje is indukálta. A történelem, a zene, a képzőművészet csodálatos harmóniája nyugtatóan hatott rám. Milyen jó lenne, ha ezt sokan hasonlóképpen átérezhetnék, s megérintené őket a történelem szele. A történelem ismerete nélkül nemcsak szegényebbek lennénk, de bizonytalanabbak is akkor, amikor a jövőnket alakítani, tervezni próbáljuk.

A Volga melletti *Gorkij* (*Nyizsnyij-Novgorod*) számomra három szempontból is nevezetes volt. Itt született *Lobacsevszkij* és *Gorkij*, s ide volt még akkor is a Nobel-díjas *Andrej Szaharov* politikai magatartása miatt száműzve. (Akkor még nem tudtam, hogy az itteni Lenin Könyvtárban őrizték a sárospataki könyvtár második világháború végén elhurcolt köteteit.) A kikötés után 3 órát kaptunk a városnézésre. Mielőtt a hajóról leszálltunk volna, közölték: első olyan látogatók vagyunk, akiknek megengedték, hogy kísérő nélkül mozogjanak. Valószínű ez azért is volt, mert számos magas beosztású kormánytisztviselő is akadt közöttünk. A hajó utasai között csak a Tengiz-i miniszteri biztos, *Fábián Tibor* és én számítottunk külföldinek. (A város akkor még egyéni turistaként nem fogadott külföldieket.)

Hogy emlékem maradjon *Gorkij*-ből még a kikötőben *Fábián* készséges tolmácsolásával vásárolni akartam egy karórát. Az óraüzletbe, ahová betértünk az eladó barátságosan fogadott. Udvariasan kérte az igazolást arról, hogy a város lakója vagyok, mert csak ilyen személyt szolgálhatnak ki. Közöltük, hogy mi csupán látogatók vagyunk, akik nemrég érkeztek ide hajóval. Hallva a beszélgetést, a hátsó helyiségben tartózkodó üzletvezető, azonnal felhívta a hajóállomás vezetőjét, hogy egyáltalán lehetséges-e ez, s ha igen mitévő legyen, hiszen kísérő nélkül vagyunk. A „nacsalnyik” megadta az engedélyt az óra vásárlására. Idővel kiderült, hogy jó vásárlást csináltam; az óra hihetetlen pontosan jár.

Fábián Tiborral átrohantunk a városon, amit csak lehetett megnéztünk, megtekintettünk. Elmentünk *Makszim Gorkij* monumentális szobra mellett. Megcsodáltuk a város 17-18-ik századból fennmaradó épületeit és az ezek közé épült újabbakat, a Bábszínházat, az Úttörőpalotát, a gyermekáruházat, az Állami Bank épületét. A Nyizsnyij-Novgorod-i Kreml fala mellett elhaladva néhány perces késéssel visszatértünk a kikötőbe, ahol türelmetlen hangjelzéssel hajónk már az indulás kezdetét jelezte. A hajófőnök, indulatosan szóvá is tette, hogy hol voltunk ilyen sokáig. Mire én közöltem: Andrej Szaharovot látogattuk meg. Erre az megdöbbsent, megnyúlt az arca, elállt a lélegzete, s egy szó sem jött ki a száján, majd körülnézett, hogy rajta kívül ki hallhatta még.

Kazányba érkezve a hajóról közvetlenül a parlamentbe mentünk, ahol a képviselők éppen ülészetek. Már vártak bennünket, miközben környezetvédelmi nehézségekkel, problémákkal küzdöttek, s a parlamentben is ez volt napirenden. Engem úgy mutattak be, mint egy Magyarországról odavitt tudóst, akinek alkalmas rendszere van a bonyolult problémák kezelésére, elemzésére is. Ezzel lényegében tudtukra kívánták adni, hogy őket is komolyan foglalkoztatják problémáik, amiről én korábban semmit sem hallottam. A képviselők nagy ovációval fogadtak. Rögtön beugrott nekik 56, s azonnal arra kértek, hogy szólaljak fel, tájékoztassam őket, mondjak valami biztatót számukra. (Az ebédnél tudtomra adták szívesen lennének ők is szabadok!) Ezt azonban a hajófőnök ügyesen elhárította, mondván: ilyesmire az én drága időmet nem lehet pazarolni. Még azt sem engedte meg, hogy a szívélyes és meleg fogadtatást megköszönjem. Attól tartott, hogy egy újabb nem kívánatos megjegyzés, kiszólás nem tenne jót pozíciójának és tekintélyének. Helyette ebédhez invitált bennünket.

Ebéd után, bejelentés nélkül, Fábiánnal elmentünk a Kazányi Egyetemre, hogy Lobacsevszkij működési helyét megtekintsük. Legnagyobb meglepetésünkre, a megszólított hallgatók Lobacsevszkijről még csak nem is hallottak. Nem tudták megmondani, hol található az az emléktábla, amely tudatja, hogy ezen az egyetemen volt Lobacsevszkij 1827-től 1846-ig rektor. Ettől mindössze 150 méterre álltunk, s egy mellettünk elhaladó, már járni is alig tudó idős ember világosított fel bennünket, hogy a tábla hol van elhelyezve. Ezen nincs mit csodálkozni. Még mindig a Lenin kultusz hatotta át az egyetem szellemét. A bejárattal szemben hatalmas Lenin szobor állt annak is a tiszteletére, hogy *Vologya Uljanovot* ennek az egyetemnek a jogi karáról zárták ki. És mert a diákmozgalomban való részvételéért letartóztattak, majd rendőri felügyelet alá helyezés mellett száműztek, ez elegendő okot adott arra, hogy az egyetemet róla nevezzék el. A kommunista érában ezt így kellett csinálni. Ez adta a kohéziós erőt, ami Leninből megasztárt csinált. – Ki volt ez találva már akkor is, csak másképp nevezték, s tanait kötelezően kellett elfogadni és terjeszteni azért, hogy hosszabb legyen az életünk, no meg, hogy többet szenvedjünk, amit a marxizmus-leninizmus garantáltan biztosított számunkra.

Minket azonban ott és akkor Lobacsevszkij érdekelt, akinek 1827-ben I. Miklós cár nemesi címet adományozott, majd rendes állami tanácsossá nevezte ki. Számos kitüntetést is kapott. 1846-ban, 54 éves korában egyesek szerint kérésére, mások szerint minden magyarázat nélkül felmentették a rektori megbízatása, valamint a professzori állása alól.

1832. októberében az iskolakormányzóság nagyhatású kurátorának *M. N. Musszin-Puskin*-nak az unokahúgát, *Varvara Alekszejevna Mojszejevát*, egy gazdag földbirtokos lányát vette feleségül. Egyes források szerint 15, más források szerint 18 gyermekük közül csak öt élte túl az apját. Számos sérelem és csalódás igen megkeserítette utolsó éveit. Az éjszakai tudományos

munkától csaknem megvakult. Tervezte, hogy egy moszkvai klinikán gyógyíttatni fogja magát, de erre már nem került sor. 1856. február 12-én tüdőparalízisben hunyt el. Úgy halt meg, hogy „rendületlenül bízott felfedezése jövőjében”. Ma már Kazány, a Tatar Autonóm Köztársaság egymillió fővárosa újra ápolja Lobacsevszkij emlékét, – aki sohasem hallott Bolyai Jánosról. Az utókor a geometria Kopernikusza címmel is megtisztelte. A Kazányi Egyetem Obszervatóriuma pedig, ma is használja a Lobacsevszkij által beszerzett teleszkópot. Az egyetem világhírű könyvtára, mely arab és orosz régi kiadású műveket is őriz, ma egykori „főkönyvtárosa”, N. I. Lobacsevszkij nevét viseli. – Gazdag élmény, feledhetetlen út volt ez az egész. Olykor eltöprengve emlékezem rá vissza. Mintha egy távoli világ múltja is közelebb került volna hozzám. Így utólag bizonytalankodva hiszem, hogy valaha is ott jártam...

Visszafelé jövet a repülőt lekéstük, mivel az nem menetrendszerinti járat volt. A vonaton együtt utaztunk egy fiatal kazányi színésznővel, aki lelkesen beszélt arról, hogy hamarosan eljön az az idő, amikor ők is olyan szabadok lesznek, mint mi magyarok. Akkor ott még én sem tudtam mit jelent a múlt nyomasztó hatása után, a régi garnitúra hatalmon maradása esetén szabadnak lenni.

Moszkvában a pályaudvaron *M. Petroszjan*, a volt sakkvilágbajnok fia várt bennünket. Mielőtt hazautaztunk volna náluk voltunk vendégségben. Otthonukban Misa családja nagy szeretettel fogadott bennünket. Lakásuk ablaka a Kreml tornyára nézett. A sötétség beálltakor a rajtalévő hatalmas vörös csillag világította be szobájukat. A látvány kifejezetten zavarta őket. Tervbe vették, hogy elköltöznek onnan. Azzal nyugtattam, hogy nálunk 56-ban a vörös csillagokat levették, mára pedig tiltott szimbólummá lett.

Budapest, 2014. február 7.